

מחזאות

במחזאות התאטית-יהודית בשנות ה־30 מילא תפקיד בולט, כמו בעשור הקודם, יונה סמיונוב. באחד ממחזותיו הידועים ביותר, 'דו בינאר' (שני אחים, ראשית שנות ה־30), מתוארת הקמת קולחוזים יהודיים-הרריים באמצעות עימות חריף בין שני אחים, האחד, דוד שמו, פארטיזאן אדום לשעבר, והשני, נפתלי, חלש-אופי, מושפע מחותנו, שהוא קולאק המחבל במאמצים להקמת הקולחוז. הדראמה הידועה השנייה שלו באותו עשור, 'יִנְבֵּא' (אם חורגת, 1936), עוסקת בבעיית נישואי-התערובת. בעיה זו, שהחלה להיות אקטואלית בעדה באותן שנים, מושלכת על דראמה המתרחשת בראשית המאה העשרים, כאשר למעשה היא לא היתה קיימת. גיבורי הדראמה, בחור יהודי-הררי בינמי (בנימין) ואהובתו הלזגית (בת לאחד מעמי דאגסתאן, שבתוכם ובקרבתם יושבים יהודי-ההה) ז'בה, נרדפים בגלל אהבתם, עד שהם נוטשים את כפר-הולדתם.

במחצית השנייה של שנות ה־30 עוברת הבכורה במחזאות היהודית-הררית מיונה סמיונוב למישי בכשיוב. מחזהו 'בֶּסְקוֹנִי אִיגִידָא' (נצחון גיבורים, 1936), העוסק במלחמת-האזרחים בדאגסתאן, הוא הדראמה ההירואית הראשונה בספרות התאטית-יהודית. מחזה שני ידוע שלו באותן שנים, 'כָּאָרִי' (אדמה, 1939), זיכהו בראשית שנת 1941 בפרס, כאחד המחזאים הדאגסתאניים הבולטים של סוף שנות ה־30 וראשית שנות ה־40.²⁰ העלילה העיקרית במחזה עוסקת במאבק של 'אלמנטים מפגרים ומזיקים' נגד ה'בינאום' של קולחוזי יהודי-ההה, כלומר איחודם עם קולחוזים של לא-יהודים. מדיניות זו של השלטונות, אחת ממטרותיה היתה לנתק את היהודים משמירת המסורת (שבת, כשרות וכו') על-ידי דה-הומוגניזאציה של מסגרות ההווי היהודי-הררי. במחזותיו אלה ניכר שכלול של אמצעים אמנותיים בהשוואה למחזות משנות ה־20 ומן המחצית הראשונה של שנות ה־30. העלילה בשני המחזות היא רבת-מפנים יותר, המתח הנחוץ להתפתחותה והדיאלוגים שבה בנויים ביתר מיומנות מקצועית (אף-על-פי שגם במחזות אלה הגיבורים החיוביים מדברים לעיתים קרובות בסיסמאות).

ב־1940 כתב מ' בכשיוב מחזה בשירים, מעין מחזמר, המבוסס על מוטיבים פולקלוריים, בשם 'שֵׁא-הֶאוֹקְלִי, שֵׁאָה עֶפֶס נְחָאמְבָּאָל חֶסֶן' (בן-המלך, המלך, המלך עבאס והסבל חסן). בין המחזות האחרים משנות ה־30 ראויים לציון הדראמה 'עֲרָאִי שְׂאָרִי' (בשמחה, אמצע שנות ה־30) מאת יעקב אהרונוב, והמחזה 'פְּרִי־כָּאָנוֹם' (1938) מאת כוריס גברילוב.

פרוזה

התפתחות הפרוזה היהודית-הררית בשנות ה־30 היתה יותר איטית. ב־1932 פורסמה הנובלה התאטית-יהודית הראשונה, 'א פּוֹשְׁאָרְחִי תְּאִא זִינְדְּגוֹנִי' (לקראת החיים

20 ראה: נורביץ' ויוסופוב, עמ' 375.

החדשים) מאת מ' בכשיוב. עלילת הנובלה מתרחשת על רקע המאורעות של השנים האחרונות קודם המהפכה והשנים הראשונות שלאחריה. הגיבורה של הנובלה, לאה, עוברת משברים קשים, כגון שני נישואין בלתי-מוצלחים, אבל לבסוף המזל מאיר לה פנים הודות לעזרה, שמושיטה לה ברית הנוער הקומוניסטי. מ' בכשיוב כתב נובלה זו בעת שהותו במוסקבה, ואף-על-פי-כן אין היא בנויה על-פי המודלים הרוסיים, אלא לפי המודלים האזרביגי'אניים של שנות ה-20. המתאפיינים בעלילה פשוטה ישירה-קו ובערבוב של פאתוס מהפכני עם מלודראמאטיות סנטימנטאלית.

הנובלה השנייה של מ' בכשיוב 'נַתְקֵנָה' (דייגים, 1933), שעלילתה מתרחשת בקרב הדייגים היהודים בדרבנד, עולה בהיקפה על הנובלה הראשונה שלו, ולכן יש הנוטים להגדירה כרומאן.²¹ היא מאוכלסת בגיבורים רבים יותר, אבל גם כה העלילה היא פשוטה וישירה-קו ואף חדגונית ורפה. לזכותו של מ' בכשיוב, כבר בשתי יצירותיו הפרוזאיות הגדולות האלה, יש לזקוף את הציור המוצלח של דיוקנאות גיבוריו. הסוגים הקטנים של הפרוזה התאית-יהודית מיוצגים בשנים אלו בעיקר על-ידי סיפוריו של י' סמיונוב, שהטובים בהם מבחינה אמנותית הינם 'עֶבֶס' (מטבע של 20 קופקות; על נושא אנטי-דתי, האופייני למחבר), 'עוֹזֵת גְּאָפֶאָרָא' (כבוד לעמל; על החיים בקולחוז).

בסוף שנות ה-30 מופיעים 'אוֹצְרֵיקים' (סיפורים תיעודיים בעלי גוון עיתונאי, ז'אנר אופייני לפרוזה הסובייטית), ופליטונים מאת חיזע'יל (יחזקאל) אבשלומוב (נולד ב-1913). באותן שנים פעל ח' אבשלומוב בעיקר כחוקר פולקלור וכמבקר ספרות, שעניינו לא רק בספרות היהודית-הררית, אלא בכלל הספרויות של דאגסטאן. רק ב-1940 הוא מפרסם את חיבורו הגדול הראשון בפרוזה, הנובלה 'בֶּסְקוֹנִי גְּאָבְאָנְהָא' (נצחון צעירים).

בפרוזה התאית-יהודית בשנות ה-30 יש מקום מיוחד ליצירתו החריגה של חזקיה דדשוב (1860-1945), שהיה מספר-מעשיות מקצועי (אוּבוֹסוֹנִצִי) והתפרנס מכך עוד לפני המהפכה והמשיך במקצועו זה גם בשנות העשרים והשלושים. הוא לא השתלט על הקריאה והכתיבה עד סוף ימיו, ובסוף שנות ה-30 נרשמו מפיו מספר רב של סיפורי-מעשיות מסורתיים. במקביל לסיפור המעשיות המסורתיות חיבר חזקיה דדשוב מעשיות על נושאים סובייטיים אקטואליים — שילוב פאראדוקסאלי של מוטיבים ואמצעים אמנותיים, האופיינים למעשייה הפולקלורית, עם הסיסמאות

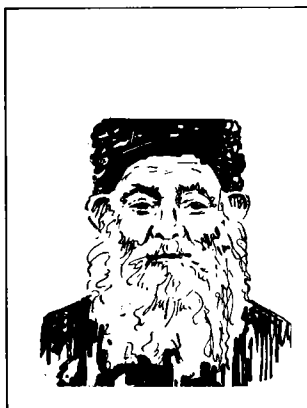
21 כך היא מכונה ב: מוסאכאנוב, 1973, עמודה 409; מוסאכאנוב, 1978, עמ' 65; וגם ב: גלקין, עמודה 108 (אציין כאן טעות אחת של א' גלקין, הכותבת שהרומאן 'כּוּשֶאָקֵאִי אָנְגוֹר' ותרגומו הרוסי, שניתן לו שם שונה משמו המקורי [ראה על הרומאן תעל תרגומו להלן] הם שתי יצירות שונות. טעות זו מלמדת, כנראה, על אי-ידיעתה את שפת המקור). לעומת שתי מחברות אלה, מוגדרת היצירה 'דייגים' (ב: נזרביץ' ויוסופוב, עמ' 120), כנובלה ומתוארת כיצירה חלשה, שיש בה בכל זאת 'חשיבות להתפתחות תולדותיה (כך, הכוונה, בודאי לתולדות התפתחותה — מ"ז) של ספרות דאגסטאן'.

מישי בכשיוב (1910-1972)
משורר, מחזאי ומספר

יונה א' סמיונוב (1899-1931)
מחזאי, משורר ומספר

שלמה ממרי (1854-1938)
מספר מקצועי של סיפוריים

הקלישאות האופייניות למציאות הסובייטית. מאוחר יותר, לאחר מות המספר, קובצו מעשיותיו בידי ד' אתנלוב בספר 'אֶבְאֶסוֹנָאָהָ' (מעשיות, 1947).

שנות השפל

'הטרור הגדול' בשנות 1936-1938 הנחית מכה קשה על תרבות יהודי-ההר בכלל ועל ספרותם בפרט. בין הנאסרים בשנים אלה היו הסופרים הרצל גורסקי, יחיאל מתתוב, ישעיהו בנימינוב, עשהאל בינאיוב וחוקר הפולקלור והמילונאי עובדיה עובדיהיוב. כולם, פרט לכינאיוב, נספו בבתי-הכלא וכמחנות-הכפייה הסובייטיים.²²

ב-1938 הוכרזה השפה התאטית, כלומר התאטית-יהודית, כאחת מעשר השפות הלאומיות הרשמיות של הרפובליקה הדאגסטאנית האוטונומית הסובייטית הסוציאליסטית,²³ ומאז היא לא נחשבה שפת המיעוט היהודי הלאומי באזרבייג'אן. בסוף 1937 או בראשית 1938 הופסקו הפרסומים בתאטית-יהודית באזרבייג'אן, וחדל להופיע העיתון הבאפואי היהודי-הררי 'כאמוניסת'. כך בא הקץ על החוג הספרותי היהודי-הררי, שפעל בבאכו, כנאמר לעיל, החל מ-1934. החוג הספרותי היהודי-הררי היחיד, שהמשיך להתקיים באותן שנים, היה החוג בדרכנד, אולם המאסרים גרמו לירידה תלולה גם בפעילותו.

בשנות ה-40 חלה ירידה עוד יותר תלולה בפעילות הספרותית בתאטית-יהודית. חלק מפעיליה של ספרות זאת חדלו לפעול במסגרת ספרותית ועברו לפעילות שלא היתה קשורה לא במישרין ולא בעקיפין בתרבות היהודית-הררית: כך, למשל, יעקב אהרנוב עסק אך בעבודה כמנגנון המפלגתי הקומוניסטי באזרבייג'אן, דיביה בכשיוב נעשה מורה לתולדות המפלגה הקומוניסטית במוסדות להשכלה גבוהה של

22 על 'הטרור הגדול' בדאגסטאן, ראה כיתר פירוט: זנד, 1982.

23 ראה: קונסטיוציה, סעיף 78.

סרגיי איזנאויב (1922-1972)
משורר

חיזעיל אבשלומוב (נולד 1913)
מספר, מבקר וחוקר-פולקלור

מנחם דרשוב (1913-1943)
משורר

מוסקבה וכד'. בפרוץ המלחמה בין גרמניה לכרית-המועצות (יוני 1941) גוייסו לצבא כמה סופרים יהודים-הרריים. בחזית נספה מנחם דרשוב, המוכשר שבמשוררים היהודים-הרריים בשנות ה-30 ויעקב בירארוב, מראשוני המחזאים.

ב-1946 הנחית השלטון הסובייטי מכה קשה על התרבות התאית-יהודית, בסגור את התיאטרון ה'תאית' בדרבנד, באמתלה כי קהל צופיו מצומצם במספרו.²⁴ סגירת התיאטרון הזה, שהיה האחרון בין התיאטראות היהודיים-הרריים שפעלו, השמיט את הקרקע מתחת לרגליה של המחזאות התאית-יהודית וביטל את הנימוק האחרון לקיומה. כעבור זמן מועט נסגר גם 'זחמתכש', העיתון היחיד בתאית-יהודית שהמשיך להתקיים, וסגירתו נטלה מהסופרים היהודים-הרריים את הבמה האחרונה, שבה יכלו לפרסם את יצירותיהם בשפתם. גם בתי-ספר, ששפת ההוראה בהם היתה תאית-יהודית, עברו באותה עת להוראה ברוסית. ביטול ההוראה בתאית-יהודית חיסל למעשה את מתן ההשכלה לבני הנוער היהודים-הרריים בשפתם. צעדים אלה נומקו כעבור שנים בכך, שבאמצעותם ביקשו השלטונות להיענות לשאיפתה של האוכלוסייה היהודית-הררית אל התרבות הרוסית.²⁵

גזרות אלה נגד התרבות היהודית-הררית בדאגסטאן קדמו שנתיים בקירוב לרדיפות נגד תרבות יידיש בכרית-המועצות, שהתחילו ב-1948. בדאגסטאן שולב מסע זה של גזרות במכלול צעדים, הידועים כ'ז'דאנובשצ'ינה', שעיקרם הקשחת הפיקוח המפלגתי על התרבות, ובמיוחד על הספרות. בדאגסטאן היה תהליך זה נמרץ במיוחד. מאוגוסט 1946, כאשר התחילו לנקוט מדיניות זו, ועד 1952 דן הוועד המפלגתי של דאגסטאן שש פעמים במישרין בבעיות הספרות וקיבל החלטות בנידון;

24 יהודהויב, 1979, עמ' 76, מציג את האמתלה הרשמית הזאת בזה הלשון: 'האנשים לא באו להצגות [...] דבר זה הכריח את הממשלה לסגור את תיאטרוננו בשנת 1946.'
25 וזה לשון ההנמקה: 'אחרי המלחמה, בהקשר של שאיפת האוכלוסייה היהודית-הררית אל התרבות הרוסית, הועברה ההוראה בכתיבהספר לשפה הרוסית. אי-לכך גם חדל להופיע העיתון'. ראה: איכילוב, עמ' 561.

באותו זמן נדונו תשע פעמים בעיות הספרות באור הדרישות וההוראות של המפלגה בכינוסים של סופרי דאגסתאן, מהן שלוש פעמים בהשתתפות ישירה ומכוונת של ראשי המפלגה הדאגסתאניים; בכיטאון הרוסי הרשמי של הועד המפלגתי והשלטון הסובייטי של דאגסתאן. העיתון 'דאגסתאנסקאיה פראבדה', פורסמו שמונה מאמרים, העוסקים בהדרכת הספרות על-ידי המפלגה וביישום ההחלטות המפלגתיות, הנוגעות לספרות, על-ידי סופרים.²⁶

בשנות 1949-1952 התפרסמו בתאגיד היהודית זו בסך-הכל שלושה ספרים בתחום הספרותי.²⁷

ב-1952 חודשה ההוצאה לאור של פרסומים פריוודיים לספרות ברוכ השפות המקומיות הרשמיות של דאגסתאן, אבל לא תאגיד היהודית.²⁸ אף סופר יהודי-הררי אחד לא הופיע בסדרת 'ערבי התרבות והספרות הדאגסתאנית', שנערכה ב-1950 במוסקבה, גם לא בערכים ספרותיים ובפגישות בין קוראים לסופרים, שנערכו בקביעות כאותה עת בערי דאגסתאן ובכפריה. על-פי הדו"חות על הפעילות של אגודת-הסופרים הדאגסתאנית, לא פעלה כלל בכל השנים האלה הסקציה היהודית-הררית של האגודה, ובעיות פעילותה או אי-פעילותה לא הועלו כלל על סדר-יומו של ארגון סופרי דאגסתאן.²⁹

התקופה הבתר-סטאלינית

ב-1953 חזר לדאגסתאן מ' בכשיוב, אחר שירות צבאי של 12 שנים, וב-1955 חזר ח' אבשלומוב, לאחר שירות של 14 שנים. שניהם שימשו שנים רבות ככתבים צבאיים וכתבו ופרסמו ברוסית. לאחר פיטוריהם מהצבא הם נעשו סופרים דו-לשוניים, כלומר חזרו ליצור בשפת-אמם ועם זאת הוסיפו לכתוב גם ברוסית, אך פרסומיהם הראשונים לאחר שובם לדאגסתאן היו ברוסית (ראה על כך ביתר פירוט להלן).

רק ב-1955 הופיע הגיליון הראשון של האלמנך בתאגיד היהודית, 'נַטַן סְאָבְתִּימוֹ' (מולדתנו הסובייטית), והוא מתפרסם עד היום בתדירות של גיליון אחד בממוצע לשנה.

26 החישוב נעשה לפי רישום כרונולוגי של האירועים הספרותיים והקשורים בספרות בשנים אלה, ב: נזרביץ' ויוסופוב, עמ' 382-392.

27 פרופ' מרדכי אלטשולר הואיל בטובו להודיעני על כך, ותודתי הרבה נתונה לו. לא ראיתי ספרים אלה בעצמי, ורק על אחד מהם ידוע לי ממקור משני, והוא ספרו של מ' בכשיוב, המצוין ב: גלקין, עמודה 108, כ'אָדָמְיָהּ יָכִי' (קרוכים), שפורסם ב-1950.

28 לשכת הועד המפלגתי של הפלך הדאגסתאני קיבל החלטה ב-17.3.1951 בדבר הוצאה לאור של האלמנך הספרותי 'ידידות' בשפות: אוורית, קומיקית, לוגית ודרגניית (נזרביץ' ויוסופוב, עמ' 389-390). גליונו הראשון יצא לאור במאי 1952, בארבע השפות הנ"ל וגם בשפה הלכית (שם, עמ' 392): עד סוף 1952 יצאו ארבעה גליונות של כיטאון זה בחמש השפות הנזכרות ואלמנך ספרותי בדרגניית ובטבסראנית (שם, עמ' 393).

29 ראה: נזרביץ' ויוסופוב, עמ' 381-393.

במשך 20 שנה שימש האלמנך במה פריודית יחידה לסופרים היהודים-ההרריים, ורק ב-1975 חידשו השלטונות את הופעת העיתון 'זחמתכש', לא כיומן אלא כשבועון, כדי שישירת את התעמולה נגד תנועת העלייה בקרב היהודים ההרריים, שהגיעה באותו זמן לתנופה רחבה וחזקה. בכך התווספה במה, אמנם מוגבלת מאוד בהיקפה, לפרסום יצירותיהם של הסופרים היהודים-ההרריים.

לעיתים רחוקות מופיעים קבצים, המכילים יצירות של מספר סופרים יהודים-הרריים (קובץ כזה יצא לאור ב-1959, בעריכת ח' אבשלומוב, ואנתולוגיה של השירה התאטית-יהודית פורסמה בידי בוריס גברילוב ב-1980). אשר להוצאה לאור של ספרים בתאטית-יהודית פרט לקבצים הנ"ל, הופיעו מ-1955 ועד ראשית שנות ה-80 בממוצע שנתי בין ספר אחד לשני ספרים בעלי אופי ספרותי-אמנותי. המו"ל היחיד של ספרים כשפה זו בברית-המועצות הוא הוצאת-הספרים הממלכתית הדאגסתאנית במכצ'ק'לעה. הספרים בתאטית-יהודית אינם מופצים למעשה מעבר לגבולות דאגסתאן ואינם מצויים בחנויות-ספרים שבריוחיים האחרים של היהודים ההרריים, אשר רבים מהם היושבים מחוץ לדאגסתאן אף אינם יודעים, כי מופיעים ספרים בשפתם. כתוצאה מכך הפכה הספרות התאטית-יהודית להיות נחלת היהודים ההרריים בדאגסתאן בלבד. חוג הקוראים של הספרות הזאת הולך ומצטמצם גם בדאגסתאן, שכן חיסול השימוש בתאטית-יהודית כשפת-הוראה בבתי-הספר שבתחומיה לאחר מלחמת-העולם השנייה הביא החל מראשית שנות ה-50 לגידול בלתי-פוסק של מספר היהודים ההרריים, שמתקשים בקריאה בשפת-אמם ויודעים אותה רק כשפה שנייה, כי שפתם העיקרית היא רוסית, או שאינם יודעים אותה כלל. תהליך הנסיגה של השפה התאטית-יהודית גרם לכך, שבשנות ה-60 וה-70 מספר סופרים, המשתתפים בחיים הספרותיים של העדה, כותבים על נושאים השאובים מחייה לא בשפת-אמם, שאין הם שולטים בה די הצורך או אינם שולטים בה כלל, אלא ברוסית, שהיא שפתם העיקרית או היחידה. אלה הם המשורר לזר אמירוב, המספרים פליכס בכשיוב ואלכסנדר רפאלוב, חוקר-הספרות והמספר מנשיר (מנשה) עזויוב, חוקרת-הספרות גלינה מוסאכאנוב, הפובליציסטים לודמילה אבשלומוב, ודכריה שאולוב, וכן המספר נסים אלישעיוב, שהוא הסופר היהודי-ההררי היחיד שעלה ארצה.³⁰

פרוזה

להבדיל משנות ה-20, בהן היתה נתונה הבכורה בספרות התאטית-יהודית למחזאות, ומשנות ה-30, שבהן הובילה השירה — החל משנות ה-50 עוברת הבכורה לפרוזה.

30 בשל עלייתו ופעילותו הפובליציסטית בארץ, שימש נ' אלישעיוב מטרה עיקרית להתקפות במאמר אנטי-ישראלי גם, החוקק את העלייה לארץ, אשר פורסם כאילו בתור תשובה לשאלות קוראים. ראה: איברהימוב. מאמר זה בתרגום לתאטית-יהודית הופיע גם ב"ס' (1979, עמ' 58-65).

בעמדה המרכזית בפרוזה מתחלקים מ' בכשיוב וח' אבשלומוב. אף-על-פי ששניהם השתתפו, כאמור, בקרבות של מלחמת-העולם השנייה, כמעט שאין התמאטיקה של המלחמה מיוצגת בפרוזה של קצין חיל-הפרשים לשעבר ח' אבשלומוב. לעומתו, כתב עתוני החזית לשעבר, מ' בכשיוב, הרבה לעסוק בתמאטיקה זו כמו למשל, בסדרת סיפוריו התיעודיים, שהם מעין זכרונות מימי-המלחמה, 'נאכורדאיהא' (פגישות, 1971-1968), בסיפורו 'א' רוזקאי דאבְּעָא' (בימי המלחמה; פורסם לאחר מות הסופר, ב-1978) ועוד. בשנים הראשונות אחר שובו לדאגסתאן פרסם מ' בכשיוב, כפי שכבר הוזכר, לרוב לא בתאית-יהודית, אלא ברוסית: 'סיפורים על בני ארצ' (1956); קובץ סיפורים, חלקם תיעודיים, 'פשוטי העם' (1958); קובץ סיפורים תיעודיים, 'ירשרשו הגנים' (1962). אחד המאפיינים הבולטים בספרים האלה הוא שאיפתו המודגשת של המחבר להופיע בהם לא כסופר יהודי-הררי בראש ובראשונה, אלא כסופר כלל-דאגסתאני. יצירות מעטות בקבצים הנ"ל נושאתן שאובים מחיי היהודים ההרריים. הטוב שבהם הוא הסיפור התיעודי 'גולבוהור', המתאר את חייה של קולחוזאית דרדכנדית, גולבוהור דוידוב, אשר בשל הישגיה הגדולים בעבודת הכרם זכתה בציון-לשבח העליון של ברית-המועצות בעבור עמל מסור, התואר 'גיבור העמל הסוציאליסטי'. ברם רוב הנפשות הפועלות ביצירותיו של מ' בכשיוב, שקובצו בספריו הרוסיים הנ"ל, כגון בסיפוריו 'אמינת', 'אומה-כאנוס', 'הקובלנה לא הוגשה', ובסיפוריו התיעודיים 'חפּשֶן', 'העוברים למקום חדש', 'מגדלורי פאראול', אינם יהודים הרריים, אלא בני קבוצות אתניות אחרות של דאגסתאן.

בניגוד לכלל-דאגסתאניות של היצירות שהוזכרו לעיל, עלילת הרומן של מ' בכשיוב 'כושאקאי אָגור' (אשכולות-ענבים, 1961-1959; פורסם במקורו התאית-יהודי ב-1963, ובתרגום רוסי מקוצר ושונה כפרטיו מהמקור ב-1967 תחת השם 'ליד חומות נארין-קלעה') מתרחשת בעיקר בקרב יהודים הרריים. ספר זה הוא הרומאן הרב-עלילתי הראשון בספרות היהודית-הררית וההישג הגדול ביותר של מ' בכשיוב כפרוזאיקן. עלילתו העיקרית של רומאן זה טיפוסית לרומאן הקולחוז', שהיה נפוץ מאוד בספרות הסובייטית בכללה בשנות ה-50 וה-60. העלילה מתארת קונפליקט בין הדוגלים בשיטות-עבודה מתקדמות בגפנים ובין המצדדים בשיטות-עבודה 'מפגרות'. אבל קו עלילתי זה משתזר ברומאן ומלווה במספר קווי-עלילה אחרים, והם קו של רומאן משפחתי (יחסי-הדורות במשפחת הגיבור העיקרי, רחמן, והיחסים בינו ובין אשתו), קו מעין פיקארסקי (עלילתו של 'קורמנט' חנוכה) וקו הבנוי במידה רבה בשיטת הפלֶשֶׁכֶק והמגולל את סיפור חייו של הסופר עשהאל בינאיוב (ראה עליו לעיל). הקו הזה בנוי על-פי התבנית של רומאן אנטי-סטאליניסטי, הכולל הערכה ביקורתית רטרופקטיבית, ולו של היבטים מעטים בחיי האדם הסובייטי בעידן סטאלין. סוג זה של רומאן התחיל להופיע, במיוחד בספרות הרוסית הסובייטית, בסוף שנות ה-50 ובראשית שנות ה-60, אולם הוחנק חיש מהר על ידי הצנזורה המפלגתית, ומאמצע שנות ה-60 נחסמה דרכו הרמטית לכתבי-עת ולמו"לים רשמיים, והוא ירד

למחירת. מ' בכשיוב מפתח ברומאן שלו את הקו הזה בצורה די הססנית, המראה בעליל שהצנזורה המפלגתית עמדה לנגד עיניו בשעת הכתיבה. התלואות שהיו מנת-חלקו של עשהאל בינאיוב רוככו ברומאן במידה ניכרת. כך, למשל, במציאות נאסר בינאיוב ב-1938 ושוחרר ב-1939, בעת מסע השחרור של 'קורבנות לשון הרע', אשר הקיף קומץ מזער מאסירי שנות 'הטרור הגדול' ואורגן על-ידי סטאלין וקרניה כדי להוכיח, שה'צדק הסוציאליסטי' בכל זאת חוגג את נצחונו. ברומאן לא נאסר בינאיוב, אלא רק הוצא מהמפלגה הקומוניסטית. במציאות לא היה מעצרו של בינאיוב מקרה בודד וחריג, אלא אחד מני רבים במבצע נרחב של חיסול ה'קאדרים הותיקים' של המפלגה, שהוא נמנה עמם. ברומאן אין מעצרו תוצאה של שיטה, שננקטה בהיקף נרחב, אלא טעות שמקורה בחוסר בדיקה מספקת של דיבה, שהוציא נגדו שפל אחד. הקו הזה ברומאן הוכתר, בסופו של דבר, בנצחון הצדק, אף כי זה התמהמה למדי: על סף מותו הוחזר בינאיוב אל שורות המפלגה והוענקה לו פנסיה אישית. הדגשים חוזרים ונשנים של המחבר, כי פרשת בינאיוב היתה חריגה ולא-טיפוסית, מובילים את הקורא לחשוב, שהמחבר בתוך-תוכו טובר אחרת. על אף המגרעות של פיתוח הקו הזה ברומאן ועל אף הססנותו של מ' בכשיוב בגוללו את סיפור בינאיוב, הקו העלילתי הזה הוא המעניק למ' בכשיוב זכות להיות הסופר היהודי-הררי הראשון והיחיד בכרית-המועצות, שערך חשבון — ולו באופן מוגבל ומוצנע מאוד — עם תקופת סטאלין.³¹

התמאטיקה הכלל-דאגסתאנית תופסת מקום לא-מבוטל גם בפרוזה של ח' אבשלומוב, אף כי לא כמקומה בכתבי מ' בכשיוב. כך למשל, העלילה בחלק גדול מסיפורי ההומוריסטיים והסאטיריים של ח' אבשלומוב מסוף שנות ה-50 וראשית שנות ה-60 מתרחשת בסביבה הדאגסתאנית המוסלמית. בסיפור 'נאכונדאי אן סר בילאק' (פגישה ליד מעיין) מוארים באור הומוריסטי, אבל חיובי, הגברים בכפר מוסלמי דאגסתאני, שהעזו בניגוד למסורת עתיקת-היומין לעזור לנשותיהם, בשל אהבתם אליהן, ב'עיסוק נשי' כהבאת מים מהמעיין. בסיפור 'מוקאראי סאימישיקא' (מערת הנאהבים) ניתן תיאור סאטירי של חטיפת הכלה — מנהג המושרש עמוק בקרב מוסלמי קאווקאז. הסיפור 'דרדהאי פירא חסן' (צרות חסן הזקן) על הקמת חוה לגידול חזירים בקולחוזים הדאגסתאניים המוסלמיים, המסופר מפי מוסלמי זקן, מתאר את העלבונות שנגרמו לזקן במשך שנים על ידי 'הדבר האחר' (החזיר אסור, כידוע, על המוסלמים). הסיפור הכלל-דאגסתאני הטוב ביותר של ח' אבשלומוב הוא הנובלה, הכתובה רוסית, 'מתורגמנו של האמאס' (1964). עלילת הנובלה מתרחשת בשנות ה-50 של המאה ה-19. גיבורה הראשי, המתואר באופן חיובי עד כדי אידיאליזאציה, הוא חייל רוסי, שנפל בשבי המורדים המוסלמים, הנלחמים נגד

31 גם עלילת הרומאן 'עונש ללא חטא' של נסים אלישעיוב, אשר פורסם כבר בישראל, בתנאים של חופש הביטוי, מתרחשת בשנות הטרור הגדול. ראה: אלישעיוב, 1982.

הרוסים, למד בשבי את השפה האוורית (שפתה של הגדולה בקבוצות האתניות המוסלמיות, היושבות בדאגסטאן) ונעשה מתורגמנו האישי של ראש המורדים, האמאם שאמל (1798 בקירוב — 1871).

סיפורים רבים של ח' אבשלומוב עוסקים במציאות העכשווית של היהודים ההרריים בדאגסטאן, ובמיוחד בהווי ובדמויות של הכפר היהודי-הררי. כאלה הם סיפוריו התיעודיים על 'גיבורי העמל הסוציאליסטי', החקלאים גולבוהור דוידוב ושלמו (שלמה) רַפֵּאיוב. בהומור רך מתואר הווי הכפר היהודי בסיפורים 'מְסֻלַחַת נֶא הִינְקֵר' (התייעצות והינער; הינער הוא מאכל מסורתי מקובל מאוד), 'עֲגֵל זְנָקָא' (מוות לנשים), 'שׁוֹכֵר אֵן דוֹ חָאבו' (בעל לשתי נשים).

עם זאת, עניינו העיקרי של ח' אבשלומוב אינו במציאות העכשווית, אלא בהווי המסורתי בעיתות שלמותו ומשברו, כלומר קודם המהפכה, במהלכה ובשנים הראשונות לאחריה. הנובלה 'זְנִיפֵיָאֵר' (גיסה) עוסקת בחיי העילית החברתית של היהודים ההרריים בדרכנד על סף-המהפכה, במהלכה ובסיומה. עילית זו מתוארת כאילו מנקודת-מבטה של צעירה יפהפייה, גולג'ון, הנכנסת אליה באמצעות נישואיה. המחבר אינו חוסך בצבעים שחורים בתיאור החוג הזה של יהודים הרריים עירוניים אמידים, ועם זאת הוא מתאר כדקדקנות ובקפידה את ההווי המסורתי, שהיה ואיננו עוד. עצם השחזור של ההווי הזה, תיאורו המדוקדק והמפורט, מסגיר את הגישה הנוסטאלגית של הסופר למסורת, שחלפה ואבדה כליל.

השנים שעל סף-המהפכה בדאגסטאן, במהלך מלחמת-האזרחים ובראשית נצחון הסובייטים בה, משמשות רקע לנובלה 'פּוֹפֵּ גוֹדִיל' (בנו של המוקיון, 1974), שהיא מיטב יצירתו של ח' אבשלומוב. לנובלה זו יש היסטוריה. גרסתה הראשונה, 'דוֹקְדֵר זְנִיפֵיָאֵר' (בת הרועה), שהיתה קצרה מגרסתה הסופית, הושלמה ב־1963. קודם לכן, ב־1960, פורסם תרגום מקוצר שלה לרוסית בשם 'בצל הדלבים'. אף לפרסומה של הגרסה הסופית במקורה קדמו שני פרסומים שלה בתרגום רוסי בשם 'תגמול' (1965). גם בנובלה זאת השקיע הסופר מאמץ רב בתיאור מדוקדק ומפורט של ההווי היהודי-הררי המסורתי, הפעם לא עירוני אלא כפרי, על סף היעלמו. הנובלה מאוכלסת בצפיפות בדמויות רבות, והדיוקן החיצוני של כל אחת מהן מתואר בדיוקנות פיסולית כמעט. גם לבושם של הגיבורים, מגוריהם ועיסוקי-הפנאי שלהם מתוארים בדיוקנות של תיאור אתנוגרפי. הקורא מקבל תמונה מוחשית מאוד של חיי היוגב היהודי-הררי על סף העידן הסובייטי. הנובלה גם משמשת מעין מסגרת למספר סיפורים, שבהם מספרים חלק מגיבוריה על מה שקרה אותם קודם ההתחלה הכרונולוגית של גוף הנובלה. סיפורים ממוסגרים אלו, הבנויים על-פי שיטת ה'פֶּלְשֶׁ-בֶּק', מעמיקים את הרטרופקטיבה ההיסטורית ומביאים לכך, שתיאור הכפר היהודי-הררי ניתן לא כמישור זמני אחד, בסינכרוניה, אלא כמספר מישורי-זמן, הכאים בזה אחר זה, כדיאכרוניה. כנובלה מצויה סתירה פנימית עמוקה. תשתיתה הרגשית היא כמיהה עמוקה של הסופר לשלמות ההווי, התודעה האתנית והשקפת-העולם של

היהודי ההררי, שלמות שהיתה ואיננה עוד. תשתית רגשית זו מנוגדת ניגוד קוטבי למטרה האידיאית של הסופר ליצור יריעה אפית יהודית-הררית רחבת-ידיים, לפי המודלים של האפוס המהפכני הרוסי-הסובייטי. במילים אחרות, זו יצירה האמורה להיות אפוס יהודי-הררי, המהלל את המהפכה, אשר הרסה אותה שלמות הווייתית של היהודי ההררי, שהמחבר כה כמֶה אליה. מכאן גם ניגודים הבולטים לעין בין התיאור המפורט והמדוקדק של ההווי היהודי-הררי קודם המהפכה ובין התפתחויות העלילה, שלעיתים קרובות אינן נובעות אורגנית מהמסופר, אלא כאילו כפויות עליו. לרטרוספקטיבה היסטורית עמוקה יותר פונה ח' אבשלומוב בסיפורו 'זֵייר כֵּן טֶבֶסְרָן' (השר של שליט טבסראן), שהוא עיבוד שרירותי למדי של האגדה ההיסטורית היהודית-הררית על ייסוד הכפר נוגדי. האגדה מספרת על יהודים מייסדי-הכפר, שברחו מטבסראן והגיעו למקום שבו הקימו את משכנם החדש, כאשר נודע להם ששליט טבסראן רוצה לאסלם. המוטיב הזה של דבקות היהודים בדתם ונכונותם לנטוש את המקום שישבו בו מאות שנים, ובלבד שלא יכדו בדתם, אינו מקובל על ח' אבשלומוב. לכן בעיבודו היהודים בורחים מטבסראן, משום שהשליט רוצה לממש את זכות הלילה הראשון, זכות שלא היתה קיימת כלל בקרב המוסלמים, גם לא בדאגסטאן. המחוייבות הרעיונית כופה על הסופר מרכיב, שהוא בחזקת תנאי-בל-יעבור לכל סופר סובייטי, במיוחד לסופר שאינו רוסי, והוא מרכיב 'אחוות העמים'. באגדה היהודית-הררית במקורה היהודים לבדם בורחים מטבסראן. בעיבודו של ח' אבשלומוב גם מקצת מוסלמים נוטשים את טבסראן יחד עמם, ובכך נמנים עם מייסדי נוגדי גם טבסראנים ולזגים אחרים. אולם ח' אבשלומוב מקפיד לשמור על הסגנון המאפיין את האגדות ההיסטוריות ההרריות-יהודיות, ובכך הוא נותן לסיפורו גוון של אותנטיות. כן מצייר הסופר בחיבה מרובה את דמותו של הגיבור הראשי של האגדה, דויד החכם, שהוא שר בחצר השליט של טבסראן וראש יהודיה, המוציא אותם בשעת צרה לאדמתם החדשה. דמות זו, שהיא יהודית מובהקת ויש לה מקבילות בפולקלור של קהילות יהודיות רבות, נעשית יותר בולטת ויותר מפורטת בסיפור שלפנינו מאשר במקורו הפולקלורי. גם הדיוקן הזה נעשה בשיטה שראינו ביצירותיו הקודמות של ח' אבשלומוב, שיטה המזכירה במשהו את זו של המיניאטורה האיראנית בזוהרה, והיא פירוט קפדני ודיוק רב בתיאור כל תו ותו בדיוקן. ח' אבשלומוב, שהוא בקי מאוד בפולקלור היהודי-הררי, שאב מאוצרות הפולקלור של עדתו גם חומר והשראה לסדרת סיפוריו הקצרים, הקרובים לכדיחה הפולקלורית, על שימי מדרבנד, דמות שכבר הזכרתה בדבריו, ברישא של מאמר זה, על הפולקלור היהודי-הררי.

בין הפרוזאיקנים שהחלו לפרסם יצירותיהם בתקופה הברטראסטאלינית יש לציין ראש לכל את אמלדן כוכולו וסיפוריו בקובץ 'סינמישי' (מבחן, 1968), המיועד לקורא בגיל בית-הספר היסודי. סיפורים אלה אמנם חדורים דיאקטיות ומהווים מעין מדרוך להתנהגות נאותה לילד, אולם הדיאקטיות משולבת בעדינות ובזהירות בעלילות הפשוטות, ועם זאת בנויות בטוב-טעם, של הסיפורים ובאווירה הלירית, האופפת

אותם והבאה לידי ביטוי במיוחד בתיאורים של נופי דאגסטאן וביחסים בין הגיבורים הצעירים ובין הוריהם. בכל זאת עצם היות יצירתו של א' ככולו מיועדת לילד היהודי-הררי מהווה פאראדוקס אירוני: הקורא הנמען של הספר, הילד היהודי-הררי, קורא עתה בשפה הרוסית, שבה הוא לומד קרוא וכתוב בבית-הספר, ולא בשפה התאטית-יהודית, שבה כתובים הסיפורים ושחוסלה כשפת-הוראה כשני עשורים לפני הופעת הספר.

שירה

השירה היהודית-הררית בתקופה הנדונה נשארת לרוב על אותה רמה מבחינה אמנותית, שהשיגה עוד בשנות ה-30. כך למשל, אחד משירי האחרונים של ' סמיונוב, 'מה שאהידום' (אני עד), הוא עוד שיר-הלל לשלטון, אחד מני רבים, חלק מאוד, בנוי לפי כל דקדוקי הפרוסודיה הרוסית, שאין בו מאומה העשוי להיחרת בנפש הקורא.

מדי פעם מפרסם גם מ' בכשיוב שירים, והנושא העיקרי בהם הוא עדיין שחרור האשה, נושא שתפס, כזכור, מקום מרכזי בשירה התאטית-יהודית בשנות ה-20 וה-30. מ' בכשיוב מגולל את הנושא הזה כשירתו, כפי שגוללוהו עוד בשירי שנות ה-20, אף-על-פי שמצב היהודייה ההררית השתנה הרבה מאז. הפואמה הגדולה שלו, 'אג'אנאם', מהללת יהודייה הררית צעירה, שסיגלה לעצמה מקצוע חדש, 'גברי', ובשירו 'איג'ד ג'אפ' (גיבור העמל) הוא מהלל שוב את הכורמת הנודעת גולבוהור דוידוב, אשר את דמותה הוא תיאר כזכור, גם באחד מסיפוריו התיעודיים ואשר תיארה גם-כן סופרים אחרים.³² שירים אלה אינם מחדשים מאומה מבחינה אמנותית בהשוואה לשיריו על נושא זה משנות ה-30. החידוש היחיד הוא בכך: כמו בחלק הפרוזה שלו, עובר מ' בכשיוב גם כאן מהמישור היהודי-הררי אל המישור הכלל-דאגסטאני. כזה, למשל, שירו 'ז'נ'האי ד'אקי' (נשים דאגסטאניות), בו כל ארבע שורות גומרות את ההלל על אשה השייכת לקבוצה אתנית אחרת מהיושבות בדאגסטאן, בזה הסדר: ל'זגייה, ד'ר'גינייה, אווארייה, יהודייה הררית (שאינה מכונה יהודייה בשיר, אלא תאטייה, וראה על תופעה זו ביתר פירוט להלן). קומיקייה ול'כייה. המשקל והחריזה בכל השירים האלה בנויים על-פי המודלים של הפרוסודיה הרוסית. שונה מבחינת האמצעים הפיוטיים שירו 'ננוי-ננ' (שיר הערש), המחקה באופן מוצלח את האינטונאציה והסגנון של שיר-ערש יהודי-הררי פולקלורי והנושם בחום כן של שירת-אם מעל ערישת כתה, אף-על-פי שבבית האחרון המשורר חוזר שוב בפעם המיידע-כמה למוטיב הנדוש והשחוק של העימות בין רוע התקופות הישנות וטוב

32 ב: מוסאכאנוב, 1979, עמ' 71, מצויין, שפרט לפואמה זו, כתב מ' בכשיוב שיר וסיפור תיעודי עליה, ועוד נכתבו עליה שיר של ד' אתנילוב (ראה להלן), שיר של סרגיי איזניאיוב (ראה להלן) וסיפור תיעודי של ח' אבשלומוב (ראה לעיל).

הימים החדשים. ניסיון מעניין לשתול בקרקע היהודית-הררית ז'אנר פולקלורי רוסי מיוחד הוא שירו של מ' בכשיוב 'צ' 'סְתוּשְׁפֶּאֶהַי כְּאֶלְכָאזִי' (צ'אסטושקות קולחוזיות: צ'אסטושקה היא זמר קצר בן ארבע שורות, שתוכנו לירייה-היתולי — וכך גם בשיר זה של מ' בכשיוב — או הומוריסטי, או סאטירי).

המשורר הפורה והידוע ביותר בפרק-זמן זה הוא ד' אתנילוב, שכבר נזכר לעיל. הוא יושב בקביעות במוסקבה, היה מנותק מן השפה התאית-יהודית-היומיומית ולכן היה רגיש לה במיוחד. ואכן שפתו השירים טהורה יותר ומספר השאלות בה מרוסית מצומצם יותר מאשר בשירי משוררים שישבו בתוך העדה הדוברת את שפתה ולעיתים כתבו כפי ששמעו ודיברו בעצמם. ד' אתנילוב שואף להפגין את עושרה של שפת-אמו, ומכאן שימושו במילים שכבר יצאו מכלל שימוש בשפה היומיומית, לרבות מילים עבריות, שנדחקו מהשפה על-ידי מילים רוסיות ואזרכאייג'אניות שאולות. עם זאת ניכרת בשירתו השפעת החוגים של המשוררים הרוסיים, שבהם הוא היה מעורה בהיותו תושב מוסקבה, שערכו בסוף שנות ה-50 חיפוש מאומן אחרי צורות ואמצעים שיריים חדשים. בספר שירו 'גולֶהַאי אֵינְסָאנִי' (פרחי האנושות, 1971; יצא לאור לאחר מותו), המסכם את מפעלו הפיוטי בשנות ה-50 ובשנות ה-60, יש שירים בעלי ריתמוס חופשי, עם מספר משתנה של שורות בכל יחידה מבנית ועם חרוזים בלתי-מדויקים בכוונה תחילה, אשר היו אופייניים למשוררים החדשניים הרוסיים באותו זמן ונקראו 'חרוז יבטושנקואי' (על-שם מחבר 'באבי יאר', שהיה בין ראשוני המשתמשים בחריזה זו).

ניתוקו של מ' אתנילוב מסביבתו האתנית גרמה לכך, שבכלל יצירתו מעטים יחסית הם השירים על תמאטיקה יהודית-הררית ספציפית. מהם נציין את הפואמה 'עִזְיָא אָדָאמִי' (אדם יקר) ואת השירים 'דְּפֹתֵת נְטָן' (נציגת המולדת, על גולבוהור דוידוב), 'פְּרָג' כְּאֶף דִּינָה' (דינה האורגת) ו'גִ'הֶרֶת כְּבָאִי מָא' (דמות אבי). התמאטיקה העיקרית בשירתו היא בחלקה כלל-סובייטית, וכדוגמה לכך אציין שתי פואמות גדולות שלו: 'זְאָנָא' (על הפארטיזאנית המפורסמת זויה קוסמודמיאנסקאיה) ו'וֹלְנֵתִינָא תְּרֶשְׁקָאבָא' (על הקוסמונאוטית הסובייטית הידועה; זוהי היצירה רחבת-היריעה האחרונה של המשורר); ובחלקה כלל-דאגסטאנית, וכדוגמה לכך אציין את שירו 'עִזְיָא דְּגֶסְתֵּן' (דאגסטאן היקרה),³³ 'זְכָאד דְּגָגְנִי' (בית-חרושת 'אורות דאגסטאן'); 'קְלָאֵי דְּרֶבְנֵד' (מצודת דרבנד, 'כְּאֵלֵי אֶסְנֵת' (השטיח של אסנת); שיר על אורגת-שטיחים טבסראנית) ועוד ועוד. ניתוקו רב-השנים של ד' אתנילוב מסביבת הולדתו והחלשת קשריו עמה גרמו לכך שהוא היה הסופר היהודי-הררי הראשון, שיצא בהצהרה ספרותית גלויה על שהיהודים ההרריים אינם יהודים כלל ואינם חלק

33 כדי להדגיש את הכלל-דאגסטאניות של שיר זה, המשורר מציין אפילו את שמה של דאגסטאן לא בצורתו התאית-יהודית, 'דְּאָקִיסְתֵּר', אלא בצורתה הרוסית, שהיא, כך יש להבין, הצורה הכלל-דאגסטאנית, בהיות הרוסית שפת-התקשורת העיקרית בין הקבוצות האתניות השונות של דאגסטאן.

מהעם היהודי ככללן, אלא הם עם נפרד הקרוי תאטים. הצהרה זאת מופגנת בשירו 'א' וזהו תאטי' (בשפה התאטית), בו הוא מכנה את העם שאליו הוא משתייך 'צ'לק תאטי מא' (עמי התאטי).³⁴

הבולט בין המשוררים היהודים-הרריים האחרים בשנות ה-60 ובראשית שנות ה-70 הוא סרגיי איזגיאייב (1922-1972). בחלק גדול משיריו הוא חוזר אל זכרונות מן המלחמה, שהשתתף בה כחייל ועבר עם הצבא הרוסי ממרכז רוסיה אל מרכז גרמניה. בשירים אלה לא חסרה פאתיות-יתר ורטוריקה, שהן כה אופייניות לחלק ניכר משירת-המלחמה הסובייטית. עם זאת הסלידה העמוקה מהאיוב הנאצי, המציינת רבים משיריו, יש לה תשתית פסיכולוגית יהודית ברורה, אף-על-פי שאין המשורר מבליט אותה במוצהר. בשירו 'אופקדא' (אמן), המספר על פגישת המשורר בצעירותו עם המעניכו שאול סימנדו (ראה עליו לעיל), דמות המעניכו ניצבת כסמל של מסורת השירה היהודית-הררית, והשיר בכללו נתפש כהצהרת המשורר על ראייתו את יצירתו כהמשך-המסורת הזו, שאליה הוא קשור בכל נימי נפשו.

בשיריו של שמשון ספנוב ניכר מאוד מקום האקטואליה, כמו בשיריהם של רוב המשוררים היהודים-הרריים, והם גם אינם שונים ברמתם מן הרמה הכללית של השירה היהודית-הררית בנושאים אלו. עם זאת בשיריו על נופי דאגסטאן רבים יחסית אלה, שניכר בהם רגש כן ותיאור מעודן. כאלה הם חלק מהשירים בספרו 'פ'תא, מעני מא' (עופי שירתי, 1968) וכמה שירים שלו, שנתפרסמו באותו זמן ב'וטן סאבתימו'. מספר שירים יפים על הים הכספי כלולים בספרו של א' כוכולו 'אדאמי נא ד'ך'ארי', (האדם והים, 1966).

בשנות ה-60 ובשנות ה-70 מתפרסמים שיריהן של שתי משוררות יהודיות-הרריות: זויה סמנדויוב וחווה-סוורת גלעדוב. גם התמאטיקה של שיריהן ככללותה היא בעיקר האקטואליה, אבל יש לזקוף לזכותן את חיפושיהן המתמידים במישור הצורה הפיוטית.

בשנים האחרונות, עם עליית היהודים מכרית-המועצות לישראל, לרבות היהודים ההרריים, החלו להופיע לא רק שירים 'לא-יהודיים', הממשיכים את המגמה שפתח בה ד' אתנילוב, אלא גם שירים אנטי-ציוניים, המופנים נגד ישראל ונגד שאיפת

34 אתנילוב, עמ' 48. יותר מאוחר, בשנות ה-70, כאשר גבר המאבק למען העלייה, ואף רבו העולים לישראל, מקרב יהדות ברה"מ כולה, לרבות היהדות ההררית, החלו לפתח את התזה הזאת ולדוש בה כמה מהפובליציסטים היהודים-הרריים, במיוחד לודמילה אבשלומוב. ההתנכרות ליהדותם של היהודים-ההרריים משולבת אצלה באופן פאראדוקסאלי בגאווה גלויה על שייכותה לעם היהודי, שאת שמות בניו הגדולים היא מונה כפירוט רב, ושלגבורתו במלחמה בנאצים היא מביאה סימוכין סטאטיסטיים, לרבות נתונים על מספר הלוחמים היהודים, שזכו באותות-הצטיינות סובייטיים בעבור מעשיהם הקרביים. ראה: אבשלומוב, עמ' 68-78, במיוחד עמ' 76, 77. לאחרונה אף נעשה ניסיון ל'ביסוס מדעי' של טענה זו. ראה: מתתוב (תודתי הרבה נתונה למר צבי עופר, שהואיל בטובו להסב את תשומת-לבי למאמר זה, זמן קצר בלבד אחרי פרסומו). תופעה זו ככללותה מצריכה דיון נפרד, ובכוונתי לעשות זאת בקרוב.

היהודים לעלות אליה. אופייני לשירים האלה השילוב המוזר של 'לא-יהודיות' שבפי המשוררים עם הכרה רגשית עמוקה מאוד ביהדותם. שילוב מוזר זה מצוי, למשל, בשיר 'פֶּשְׁמוֹנִי' (חרטה, 1979) של ב' גברילוב, מותיקי הספרות היהודית-הררית, שנכתב ככיצול בשם היהודים ההרריים, אשר עלו לארץ-ישראל.

מחזאות

בתקופה הברטסטאלינית לא היו יצירות דראמטורגיות מרוכות בתאית-יהודית. גם המחזאות היהודית-הררית בפרק-זמן זה, בדומה לשירה, אינה עולה מבחינה אמנותית על רמתה הממוצעת של המחזאות היהודית-הררית בשנות ה-30. היא אף נמצאת מתחת לרמתם של הטובים שבמחזות מהשנים ההן. יש קשר ישיר בין תופעה זו לבין הצטמקות מקומו של התיאטרון היהודי-הררי בשנים אלה. כפי שנאמר לעיל, התיאטרון היהודי-הררי המקצועי האחרון נסגר על-ידי השלטונות ב-1946 ושחקניו נתפזרו לכל עבר, וכנראה רק שניים מהם הועסקו בקולחוזים יהודיים-הרריים בתור מדריכים בחוגים לחובבי-תיאטרון.³⁵ רק בראשית שנות ה-60 הוקמה על יסוד שני חוגים דראמטיים מסגרת יותר רחבה לפעילות תיאטרלית חובבנית, היא התיאטרון הבינקולחוזי התאיתי בדרבנד, שהוסב שמו ב-1966 לתיאטרון התאיתי העממי.³⁶

בין המחזות העולים כאיכותם האמנותית מעל לממוצע בשנים אלה יש לציין את הדראמה הפסיכולוגית של מ' בכשיוב 'דוֹ-דָדָא' (שתי אמהות), שבמרכזה עימות בין האם הטבעית ובין האם המאמצת; את המחזה של אברהם אבדלימוב ומיכאל דדשוב 'לִילָא' (1971), על המאורעות של שנת 1917 בדאגסטאן, ואת מחזהו של סמיון (שמעון) יוסיפוב, 'ג'וֹפְדָא פְּרוֹסְדָכְהָא' (זוג סנוניות, 1971, מחיי היהודים ההרריים בימינו). ניסיון מוצלח לתת לנושא פולקלורי מסורתי לבוש דראמטורגי הוא הקומדיה של ח' אבשלומוב 'שימי דרבנדי' (1977), שגיבורה הוא דמות פולקלורית פופולארית, שאותה תיאר הסופר גם בסדרת סיפוריו ההומוריסטיים הקצרים, שנזכרו לעיל.

35 ראה: יהודהיוב, 1979, עמ' 76.

36 על ייסוד התיאטרון הבינקולחוזי, ראה: יהודהיוב, 1979, עמ' 76; לפי: היסטוריה, IV, עמ' 239, התיאטרון הבינקולחוזי התאיתי בדרבנד הוקם בשנת 1960 בקירוב. על הסכת שמו, ראה: אלמוני, עמ' 51. 'אלמוני' אמנם מציין, שהתיאטרון הבינקולחוזי הוקם על בסיס שלושה חוגי-חובבים, אבל נאמנים עלי יותר הדברים בנדון מאת יהודהיוב, 1979 (עמ' 76), אשר עמד על כך יותר מקרוב.